

Výskyt a hnízdění ptáků na dolním a horním toku řeky Opavy v letech 1993–2001

Observation and breeding of birds in lower and upper course of river Opava in 1993–2001

Radim KOČVARA

Úvod

V rozmezí let 1993–2001 jsem prováděl ornitologická pozorování na dvou úsecích řeky Opavy. V letech 1993–2001 to byl dolní tok od Kravař (most silnice Kravaře-Štítina) po soutok s řekou Odrou. Kromě samotné řeky byla v tomto úseku sledována také slepá ramena a potok Jasénka po ČOV Hlučín. Opava je v této části dlouhá 26,5 km a protéká východním směrem okresy Opava a Ostrava v kvadrátech 6074, 6174 a 6175. Nadmořská výška klesá od 234 m n. m. po 210 m n. m. V úseku Kravaře-Jilešovice není tok regulovaný, nalézají se zde tři nízké splavy, četné vysoké břehy a řeka zde vytváří množství meandrů. Od Jilešovic po Děhylov a částečně u Loděnice je koryto zregulované (zde jsou dva jezy), konec řeky po její ústí do Odry je opět blízký přirozenému stavu.

V roce 2001 jsem v hnízdním období navíc sledoval také horní tok řeky Opavy, respektive jeden z přítoků Opavy - Střední Opavu, která spolu s Bilou a Černou Opavou řeku Opavu vytváří. Tento horní úsek byl sledován v délce osmi kilometrů mezi obcemi Vidly a Vrbno pod Pradědem (okres Bruntál). Nadmořská výška klesá od 760 m n. m. po 556 m n. m. a řeka protéká kvadráty 5869 a 5870.

Metodika

Ptáci byli sledováni v různou denní dobu, zejména však v ranních a dopoledních hodinách, tj. v době jejich největší aktivity. Zaznamenávány byly všechny druhy ptáků vázané svým výskytem nebo přímo hnízděním na vodní tok, říční náplavy a břehy řeky. Na dolním úseku byli ptáci v letech 1993–1997 a 1999–2001 sledováni nepravidelně v různých částech vodního toku, v roce 1998 pak systematicky v průběhu celého roku v celé délce vybraného úseku. Řeka byla rovněž jednou až dvakrát ročně splavena na člunu, což umožnilo lépe prozkoumat její koryto, zejména kolmé břehy. Horní úsek byl sledován pouze během hnízdní sezóny v období 3.–26. června 2001, a to vždy v celém jejím úseku.

Výsledky

potápka malá (*Tachybaptus ruficollis*)

Pravidelně na dolním toku řeky přezimuje, pozorována v počtu 1–13 ex. v období 12.11.–21.4. Hnízdí na blízkém rybníce Štěpán, do roku 1994 včetně hnízdila také na Poštovním rybníce (KOČVARA 1999).

potápka roháč (*Podiceps cristatus*)

Na řece se vyskytuje ojediněle, pozorována v období 30.7.–15.10. v počtu 1–2 ex. na starém korytě řeky u Vinné hory u Hlučína. Na okolních vodních nádržích běžná, hnízdění bylo zaznamenáno na Štěpánu, Poštovním rybníku, rybníku Bezedno, Rakovec, Bobrov a Chobot (KOČVARA 1999).

potápka černokrká (*Podiceps nigricollis*)

Pozorována jen jednou 24. září 1994, 2 ex. na starém korytě u řeky Opavy u Hlučína. Mimo hnízdní sezónu běžně na okolních rybnících, hnízdí na rybnici Štěpán (KOČVARA 1999).

volavka bílá (*Egretta alba*)

Pozorována dvakrát, 7. 11. 1995, 2 ex. a 9. 12. 1995, 1 ex. na břehu řeky u Jilešovic (P. VONDRÁČEK).

volavka popelavá (*Ardea cinerea*)

Běžně se vyskytuje na dolním toku v průběhu celého roku v počtu 1–5 ex. Nejbližší hnízdiště se nalézá v PP Hranečník u Piště.

labuť velká (*Cygnus olor*)

Na řece pozorována v období 12. 10. až 28. 1. v počtu 1–26 ex. převážně u Jilešovic. 6. 12. 1993, 26 ex. u Jilešovic (P. VONDRÁČEK). Nejbližší hnízdí na rybnici Štěpán (KOČVARA 1999).

kopřivka obecná (*Anas strepera*)

Hnízdění bylo zaznamenáno pouze v roce 1994, kdy hnízdil jeden pár na starém korytě u Vinné hory, hnízdo bylo umístěno šest metrů od vodní hladiny v porostu kopřivy dvoudomé (*Urtica dioica*). Dne 2. 6. nalezeno hnízdo s 10 vejci, 30. 7. byla pozorována samice se sedmi odrostlými mláďaty. Výsledná denzita činí 0,4 páry na 10 km řeky. V okolí bylo hnízdění zaznamenáno na rybnici Štěpán, Přehyni, Rakovci, Chobotu, Poštovním a Lihovarském rybnici a potoku Štěpánka (KOČVARA 1999).

čírka obecná (*Anas crecca*)

Pozorována jen jednou, 21. 4. 1998, 2 ex. na slepém rameni řeky u Háje ve Slezsku.

kachna divoká (*Anas platyrhynchos*)

Zaznamenána pouze na dolním toku, kde se vyskytuje celoročně. Hojně zde hnízdí, hnízdění bylo zaznamenáno v různých částech od Kravař až po soutok s Odrou. V roce 1998 hnízdilo v tomto úseku řeky osm párů, denzita činí 3 páry na 10 km řeky. V zimních měsících je hojná především u Jilešovic, kde řeka většinou nezamrzá. Pozorována v počtu 1–384 ex., 16. 12. 1995, 384 ex. u Jilešovic (P. VONDRÁČEK).

ostralka štíhlá (*Anas acuta*)

Na řece pozorována jen jednou, 13. 4. 1996, pár u Jilešovic (P. VONDRÁČEK).

čírka modrá (*Anas querquedula*)

Pozorována jen jednou, 21. 4. 1998, 4 M a 3 F na slepém rameni řeky u Háje ve Slezsku, hnízdění bylo prokázáno na rybnici Štěpán (KOČVARA 1999).

polák velký (*Aythya ferina*)

Na řece pozorován dvakrát, 21. 9. 1993, samec u Loděnice, 30. 3. 1996, 42 ex. u Jilešovic (P. VONDRÁČEK). V okolí bylo hnízdění zaznamenáno na rybnici Štěpán, Chobot, Nezmar, Přehyně, Bobrov, Rakovec, Lihovarském, Poštovním a šterkovně u Hlučína (KOČVARA 1999). Na řece nehnízdí.

polák chocholačka (*Aythya fuligula*)

Pozorován častěji než předchozí druh a na řece rovněž hnízdí. Zastižen v VI, VIII a XII v počtu 1–7 ex. u Děhylova, Jilešovic a Hlučína. Hnízdění zaznamenáno v roce 1994 na starém korytě řeky u Vinné hory, v roce 1998 pak u Jilešovic. Výsledná denzita činí 0,4 párů na 10 km řeky. V okolí hnízdí rovněž na Štěpánu, Přehyni, Bobrovu, Chobotu a šterkovně u Hlučína (KOČVARA 1999).

hohol severní (*Bucephala clangula*)

Na řece zastižen dvakrát, 27. 11. 1993, 1 ex. u Jilešovic (P. VONDRÁČEK), 30. 3. 1996, 7 M a 4 F na stejné lokalitě (P. VONDRÁČEK).

morčák velký (*Mergus merganser*)

Pozorován jen jednou, 6. 3. 1997, 1 M a 4 F u Jilešovic (P. VONDRÁČEK).

chřástal vodní (*Rallus aquaticus*)

Na řece Opavě zastižen dvakrát, 4. 12. 1994, 1 ex. na starém korytě u Vinné hory, 2. 1. 1996, 1 ex. u Loděnice. V zimních měsících rovněž pozorován u potoka Jasénka. V okolí bylo zaznamenáno hnízdění pouze na rybnici Štěpán (KOČVARA 1999), v roce 2001 taktéž u benžinky u Hlučína, kde bylo 4. 7. nalezeno mládě v prachovém šatě (s A: CZERNÍK, H. OLŠOVSKÁ).

slípka zelenonohá (*Gallinula chloropus*)

Zastižena v XI a XII na starém korytě u Vinné hory, Loděnice a Jilešovic v počtu 1–2 ex.. V okolí bylo hnízdění zjištěno na rybnici Štěpán, Přehyni, šterkovně u Hlučína a Štěpánce u Kravař (KOČVARA 1999).

lyska černá (*Fulica atra*)

Pozorována v období 22. 8. až 20. 2. v počtu 1–31 ex. u Děhylova a Jilešovic. 16. 12. 1995, 31 ex. u Děhylova (P. VONDRÁČEK). V okolí hnízdí na Štěpánu, Přehyni, Rakovci, Chobotu a Štěpánce u Kravař (KOČVARA 1999).

kulík říční (*Charadrius dubius*)

Pozorován v celém úseku dolního toku, v roce 1998 bylo hnízdění zaznamenáno u Děhylova, 9. 6. byl pozorován pár s dvěma mláďaty v prachovém šatě, hnízdil zde tedy pouze jeden pár při denzitě 0,4 párů na 10 km řeky. Hojněji hnízdí v okolí, zejména na půdních odkryvech v okolí štěrkoven (Hlučín a Dolní Benešov), také na loukách u Kozmic a na rybníce Přehyni a Bezednu (KOČVARA 1999).

čejka chocholatá (*Vanellus vanellus*)

Běžně hnízdí v okolí řeky na loukách a polích (KOČVARA 1999), zajímavé je hnízdění jednoho páru přímo v říčním korytě na náplavech štěrku mezi Jilešovicemi a Hájem ve Slezsku, kde byla 9. 6. 1998 pozorována dvě mláďata v prachovém šatě, hnízdí denzita tak činí 0,4 párů na 10 km řeky.

sluka lesní (*Scolopax rusticola*)

Pozorována jen jednou, 13. 3. 1994, 1 ex. na starém korytě u Vinné hory u Hlučína.

vodouš kropenatý (*Tringa ochropus*)

Ojedinele pozorován u Děhylova a Jilešovic, v roce 1998 pravděpodobně hnízdil na břehu řeky mezi Jilešovicemi a Hájem ve Slezsku, kde byl 9. 6. 1998 pozorován varující pár s mládětem, výsledná denzita činí 0,4 párů na 10 km řeky. V předchozích letech pravděpodobně hnízdil na rybnících u Bohuslavic, kde nebyl v roce 1998 zaznamenán (KOČVARA 1999).

pisík obecný (*Actitis hypoleucos*)

Pozorován v období 12. 4. až 30. 6. na celém dolním úseku řeky, v roce 1998 bylo zaznamenáno hnízdění celkem sedmi párů, celková denzita tak činí 2,6 párů na 10 km řeky. Tento údaj patří k nižším hodnotám, než uvádí ŠTASTNÝ et al. (1996). Celkově však bylo na vhodných lokalitách Hlučínska v roce 1998 zaznamenáno hnízdění 10 párů (KOČVARA 1999), na řece Opavě tak hnízdí podstatná část populace zdejšího regionu.

racek chechtavý (*Larus ridibundus*)

Běžně se vyskytuje na dolním toku řeky v průběhu celého roku, pozorován v počtu 1–80 ex.

ledňáček říční (*Alcedo atthis*)

Vyskytuje se celoročně, v celém úseku dolního toku hnízdilo v roce 1998 pět párů (1,9 párů na 10 km řeky), a to zejména mezi Hájem ve Slezsku a Štítnou, kde se nalézá množství vhodných břehů, u Jilešovic a Vinné hory. V předchozích letech hnízdil také u Martinova, u potoka Jasénka a na starém korytě u Vinné hory. Zjištěná denzita odpovídá údajům v literatuře (ŠTASTNÝ et al. 1996).

břehule říční (*Riparia riparia*)

Hnízdí na dvou místech dolního toku. Mezi Jilešovicemi a Hájem ve Slezsku se nalézá velmi malá hnízdní kolonie čítající 10 nor (v letech 1998–2001 zde hnízdilo šest párů). Druhá kolonie se nalézá u Kravař-Kout, kde se v roce 1998 nalézalo osm nor a hnízdilo zde rovněž šest párů.

konipas luční (*Motacilla flava*)

Poměrně vzácný, v roce 1998 bylo zaznamenáno hnízdění u Jilešovic, v předchozích letech také při ústí potoka Jasénka. Výsledná denzita činí 0,4 párů na 10 km řeky.

konipas horský (*Motacilla cinerea*)

Na dolním toku pozorován pouze mimo hnízdní sezónu v období 10. 9. až 24. 12. v počtu 2–3 ex. Hnízdí na Střední Opavě, kde bylo v roce 2001 zaznamenáno hnízdění šesti párů při denzitě 0,8 párů na 1 km řeky. Tato hodnota patří k nižším denzitám, než uvádí ŠTASTNÝ et al. (1996).

konipas bílý (*Motacilla alba*)

Zaznamenán na horním i dolním toku Opavy, v obou částech řeky rovněž hnízdí. Na Střední Opavě bylo zaznamenáno hnízdění pouze dvou párů (0,3 párů na 1 km řeky). Mnohem početněji hnízdí na dolním toku, kde byl pozorován v počtu 1–5 ex. Hnízdí v celém úseku dolního toku, v roce 1998 bylo zaznamenáno v těsné blízkosti řeky hnízdění celkem 10 párů (3,8 párů na 10 km řeky).

skorec vodní (*Cinclus cinclus*)

Pozorován pouze na Střední Opavě, kde také hnízdí. V roce 2001 jsem zde zaznamenal hnízdění dvou párů při denzitě 0,3 páry na 1 km řeky. Tato hodnota odpovídá údajům uváděným ŠTASTNÝM et al. (1996).

Diskuse, závěry

V roce 1993–2001 jsem zaznamenal na dolním toku řeky Opavy celkem 30 druhů ptáků, z toho zde 11 druhů také hnízdilo. K nejpočetnějším patří kachna divoká, pisík obecný a konipas bílý, za nejčastější lze považovat hnízdění vodouše kropenatého a konipasa lučního. Na Střední Opavě jsem v roce 2001 zaznamenal výskyt a hnízdění tří druhů vázaných na řeku, z nichž nejpočetnější byl konipas horský.

Poděkování

Tato práce byla podpořena grantem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MSM 153100012). Rád bych poděkoval H. OLŠOVSKÉ a Z. POLÁŠKOVI za připomínky k textu a úpravě a P. VONDRÁČKOVI za poskytnutí jeho pozorování, která přispěla ke zpřesnění výsledků a doplnila výčet pozorovaných druhů.

Literatura

KOČVARA R. 1999. Ptáci nivy řeky Opavy. Bakalářská práce, Ostravská Univerzita, Ostrava.

ŠTASTNÝ K., BEJČEK V. & HUDEC K. 1996. Atlas hnízdního rozšíření ptáků v České republice 1985–1989, Nakladatelství a vydavatelství H&H, Jinočany (IBN 80–86022–18–8).

Summary

Author observed breeding and nonbreeding birds in lower (1993–2001) and upper (2001) course of river Opava. In upper course he registered three breeding species. Two pairs of Dipper (*Cinclus cinclus*) and White Wagtail (*Motacilla alba*), both with density of 0,3 pairs and six pairs of Winter Wagtail (*Motacilla cinerea*) with density of 0,8 pairs per 10 km of river. In lower course of river Opava author registered eleven breeding birds. There were breeding Gadwall (*Anas strepera*), Tufted Duck (*Aythya fuligula*), Little Ringed Plover (*Charadrius dubius*), Lapwing (*Vanellus vanellus*), Yellow Wagtail (*Motacilla flava*) and rare Green Sandpiper (*Tringa ochropus*), all in one pair (0,4 pairs per 10 km of the river). From other species author recorded five pairs (1,9 pairs per 10 km) of Common Kingfisher (*Alcedo atthis*) and two breeding colony (both with six breeding pairs) of Bank Swallow (*Riparia riparia*). Most common were Wild Duck (*Anas platyrhynchos*) with eight pairs (3,0 pairs per 10 km) and Common Sandpiper (*Actitis hypoleucos*) with seven pairs (2,6 pairs per 10 km of the river). There were abundant close to the river White Wagtail too, with density of 3,8 pairs per 10 km of the river (total 10 breeding pairs). Other observed birds were most common in nonbreeding season.

Kontakt na autora:

Mgr. Radim KOČVARA, Ornitologická laboratoř PřF UP, tř. Svobody 26, 771 46 OLOMOUC;

Tel: 573 355 298, 604 356 795, E-mail: burunduk@seznam.cz

http://www.zoologie.upol.cz/phd_studies.htm